

"SMARTFONINGIZ SIZNI KUZATMOQDAMI? MOBIL ILOVALAR VA SHAXSIY MA'LUMOTLAR XAVFSIZLIGI."

Muallif: Qarshi davlat universiteti professori :

Sharopova Muxabbat Arapova

Tuychiyeva Setorabonu Nodir qizi

Saydullayeva Gulsevar Alisher qizi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada mobil ilovalarning shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish usullari va smartfonlar orqali amalga oshirilishi mumkin bo'lgan yashirin kuzatuv masalalari tahlil qilinadi. Unda raqamli maxfiylikni ta'minlash va kiberxavfsizlikni mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Material o'z ma'lumotlari himoyasiga befarq bo'lmagan foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan.*

Kalit so'zlar: *Smartfon xavfsizligi, mobil ilovalar, shaxsiy ma'lumotlar, kiberxavfsizlik, raqamli maxfiylik, yashirin kuzatuv, ma'lumotlar himoyasi.*

Kirish

Tasavvur qiling, siz hozirgina do'stingiz bilan yangi krossovka sotib olish haqida gaplashdingiz. Oradan besh daqiqa o'tar-o'tmas, ijtimoiy tarmoqlaringiz aynan siz aytgan brenddagi poyabzal reklamalari bilan "to'lib toshadi". Tasodifmi? Yoki cho'ntagingizdagi "aqli" do'stingiz sizni yashirincha tinglayaptimi?

Bugungi kunda smartfon nafaqat aloqa vositasi, balki bizning har bir qadamimizni, qiziqishlarimizni va hatto shaxsiy suhbatlarimizni kuzatuvchi raqamli "josus"ga aylanib ulgurdi. Ko'pchilik maqolalar faqat texnik sozlamalar haqida gapirsa, biz bugun mobil ilovalar shaxsiy hayotingizning qay darajasigacha "burnini suqishi" mumkinligi va bu raqamli qaramlikda qanday qilib omon qolish haqida so'z yuritamiz. Siz o'zingizni xavfsiz his qilyapsiz, lekin smartfoningiz siz haqingizda siz bilmagan narsalarni ham biladi.

Asosiy qism

"Raqamli quloqlar": Smartfon bizni chindan ham eshitadimi?

Ko'pchilik ilovalar mikrofon ruxsatini so'raganda, faqat ovozli xabarlar uchun deb o'ylaymiz. Aslida esa, murakkab algoritmlar "kalit so'zlar"ni (masalan, "sayohat", "yangi mashina", "shirinlik") ilg'ab olishga sozlangan. Siz telefoningiz qulflangan holda stol ustida turganda ham, u fonda ma'lumotlarni qayta ishlashi va sizning ehtiyojlaringiz haqida reklama beruvchilarga "hisobot" berishi mumkin. Bu shunchaki nazariya emas, balki "akustik kuzatuv" texnologiyasining amaliy ko'rinishidir.

Ilovalar ortidagi yashirin "metama'lumotlar"

Siz biror oddiy o'yin yoki chiroq (fonar) ilovasini o'rnatganingizda, u nima uchun sizning kontaktlaringiz yoki galereyangizga ruxsat so'raydi? Bu ma'lumotlar sizning ijtimoiy doirangizni aniqlash va psixologik portretingizni chizish uchun kerak. Ilovalar siz qayerda tunashingizni, qaysi do'konlarga borishingizni va hatto telefoningiz quvvati qachon kamayishini ham biladi (ba'zi tadqiqotlarga ko'ra, quvvati kam qolgan odam qimmatroq xizmatlarga tezroq rozi bo'ladi).

"Bepul" xizmatlarning haqiqiy bahosi

Agarda siz mahsulot uchun pul to'lamayotgan bo'lsangiz, demak, mahsulot — sizning o'zingizsiz. Sizning har bir "layk"ingiz, ko'rgan videongizda to'xtab qolgan soniyalaringiz va hatto xaritada harakatingiz sotiladi. Bu ma'lumotlar yirik korporatsiyalar qo'lida sizning xohishlaringizni boshqarish quroliga aylanadi. Shaxsiy ma'lumotlar bugungi kunning "yangi nefti" hisoblanadi va smartfoningiz bu neftni tinimsiz qazib oluvchi uskunadir.

O'zingizni himoya qilishning 3 ta oltin qoidasi

Smartfoningiz sizga qarshi "ishlamasligi" uchun quyidagi oddiy, ammo o'ta muhim qoidalarga amal qiling:

1. **Ruxsatlar auditi (Reviziya):** Telefoningiz sozlamalariga kiring va "Maxfiylik" (Privacy) bo'limidan qaysi ilovalar mikrofon, kamera va geolokatsiyaga ruxsat olganini tekshiring. Masalan, oddiy "Kalkulyator" yoki "Ob-havo" ilovasiga

sizning kontaktlaringiz yoki mikrofoningiz mutlaqo kerak emas. Keraksiz ruxsatlarni darhol o'chirib qo'ying.

2. **"Faqat foydalanish paytida" rejimi:** Geolokatsiya (GPS) ruxsatini berganingizda, har doim "Faqat ilovadan foydalanish paytida" (While using the app) bandini tanlang. Shunda ilova siz undan chiqib ketganingizdan keyin ham fonda qayerda ekanligingizni kuzatishda davom etmaydi.

3. **Raqamli gigiyena va "Reklama identifikatori":** Google yoki Apple sozlamalaridan "Reklama identifikatorini tiklash" (Reset Advertising ID) funksiyasidan foydalaning. Bu tizimda siz haqingizda yig'ilgan "qiziqishlar portreti"ni o'chirib yuboradi va algoritmlarni chalg'itadi. Shuningdek, foydalanmaydigan ilovalaringizni shunchaki ekrandan emas, butunlay o'chirib tashlang.

Xulosa

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, smartfoningiz sizni kuzatayotgani — bu shunchaki "fitna nazariyasi" emas, balki zamonaviy raqamli iqtisodiyotning real haqiqatidir. Biz qulaylik evaziga o'z maxfiyligimizni "to'lov" sifatida taqdim etmoqdamiz. Biroq, bu texnologiyalardan butunlay voz kechish kerak degani emas.

Asosiy maqsad — raqamli dunyoda "ko'zi bog'langan" iste'molchi emas, balki vaziyatni nazorat qiluvchi ongli foydalanuvchiga aylanishdir. Siz o'rnatgan har bir cheklov, o'chirilgan har bir keraksiz ruxsat va e'tibor bilan bosilgan har bir "OK" tugmasi — sizning shaxsiy hududingiz daxlsizligini ta'minlovchi kichik g'alabadir. Esda tuting, texnologiya sizning hayotingizni osonlashtirishi kerak, uni boshqarishi emas. O'z raqamli chegaralaringizni bugundan himoya qilishni boshlang.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Zuboff, S. (2019).** "The Age of Surveillance Capitalism" — Raqamli dunyoda inson xulq-atvori qanday qilib "xomashyo" sifatida sotilishi haqidagi fundamental asar.
2. **Electronic Frontier Foundation (EFF) hisobotlari** — Mobil ilovalarning yashirin kuzatuv mexanizmlari va foydalanuvchi huquqlari bo'yicha tahliliy materiallar.

3. **Kaspersky Lab va NortonLifeLock tadqiqotlari** — Smartfonlardagi "josus" dasturlar (spyware) va ilovalarning ruxsatsiz ma'lumot yig'ishi bo'yicha yillik statistik hisobotlar.
4. **Apple "Privacy" oq qog'ozi (White Paper)** — iOS tizimidagi ilovalar shaffofligi (App Tracking Transparency) va ma'lumotlarni himoya qilish texnologiyalari tahlili.
5. **Google Safety Center materiallari** — Android tizimida maxfiylikni boshqarish va reklama identifikatorlarini sozlash bo'yicha texnik qo'llanmalar.